

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Pärandtehnoloogia õppekava

rahvusliku tekstiili eriala

Taive Peedosaar

**Lääne-Eesti saarte meeste vatid 19. sajandi keskpaigast 20. sajandi alguseni
ja nendest inspireeritud käsitöö kangast mantlite kollektsioon**

Lõputöö

Juhendajad: Astri Kaljus, MA

Diana Tuulik, MA, MBA

Kaitsmisele lubatud:

Viljandi 2022

Sisukord

Sisukord.....	1
Sissejuhatus	2
1. Kolleksiooni inspiratsioon – Lääne-Eesti saarte meeste vatid	4
2. Kolleksiooni loomine	9
2.1 Kolleksiooni loomise põhimõtteid	9
2.2. Lõngade ja kangaste valmistamine	10
2.2.1. Lõngade valmistamine.....	10
2.2.2 Kangaste valmistamine.....	13
2.3. Mudelite kavandamine.....	15
2.3.1 Sihtgrupp	15
2.3.2 Mudelite kavandamine ja idee	16
2.3.3 Kavandite joonised	16
2.4 Praktilise töö analüüs	25
Kokkuvõte	27
Kasutatud kirjandus.....	28
Lisad	30
Summary	34
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	35

Sissejuhatus

Minu jaoks on olnud oluline kasutada naturaalseid materjale, väärtustada esivanemate pärandit ja säästa loodust. Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemias õppides avanes suurepärase võimalus viia minu huvi kestliku ning jätkusuutliku disani vastu realselt toimiva tegevuseni. Õpingute ajal oli huvitav tutvuda lõnga ja kanga valmistamisega ning need mõlemad inspireerisid mind tegutsema. Villase materjali valmistamist tundma õppides sai mulle oluliseks, et villane materjal pärineks Eestis kasvatatud lammastelt. Järjest rohkem soovisin osaleda materjali valmistamises ning hakkasin otsima võimalusi selle kasutamiseks kaasaegses võtmes, rõhudes aeglasele moele ja tarbimise vähendamisele.

Minu loov-praktiline töö koosneb kahest osast: kirjalikust ja praktilisest, mille **eesmärk** on luua meeste mantlite kollektsioon, mille jaoks on inspiratsiooni saadud Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ERM) esemekogus leiduvatest Lääne-Eesti saarte meeste vattidest. Lõputöö uurimisküsimused on:

- 1) Milliseid meeste vatte kanti Lääne-Eesti saartel 19. sajandi keskpaigast 20. sajandi alguseni?
- 2) Millised olid olulisemad detailid, mida on võimalik kaasaaja rõivastusse üle võtta?
- 3) Millisest materjalist olid vattid 19. sajandi keskpaigast 20. sajandi alguseni?

Lõputöö koostasid kasutades kvalitatiivseid uurimismeetodeid, leides uurimisküsimustele vastuseid läbi 10 muuseumieseme vaatluse ja kirjandusallikate läbitöötamise. Samuti kasutasin Eesti Muuseumide Veebivärv (edaspidi MUIS) andmebaasi, et leida lisainfot vaadeldud esemetele.

Töö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate Lääne-Eesti saarte meeste ülerõivastest, mida kanti kuni 20. sajandi esimeste kümnenditeni ja neil kasutatud detailidest, näiteks kraed, nõöbid, lõhikud ja taskud. Töö käigus uurisin inspiratsiooni saamiseks ERMis Lääne-Eesti saartel alates 19. sajandi keskpaigast 20. sajandi alguseni kantud villaseid meeste vatte. Vaatlesin meeste ülerõivaste detaile, lõikelisi lahendusi ja kangaid, mis osutusid suurepäraseks inspiratsiooniallikaks oma lihtsuses ja ajatuses.

Teises peatükis tutvustan kollektsiooni loomist. Alates teisest kursusest olen soovinud luua kollektsiooni enda valmistatud kangastest, kui sain suvel proovida Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia villakoja laboris villast lõnga kedrata. Iga kord, kui ma puutusin kokku

lõnga valmistamisega, süvenes soov valmistada kohalikust villast lõng, kududa kangas ja teha sellest rõivas, millel on suurem tähendus, kui lihtsalt poest soetatud anonüümne rõivaese. Lõputöö jaoks teemat valides olin kindel, et tahan oma idee teostada.

Kollektsiooni kontseptsioon kujunes minu enda tõekspidamistel. Inimene ei saa looduselt üksnes võtta. Vaja on leida viise koos eksisteerimiseks ning minu idee on, et suuta loobuda pidevast ja üleliigsest tarbimisest, tuleb meil tarbida ajatut ja kestvat ning seeläbi saame positiivselt mõjutada keskkonda, kus me elame. Peame tegema teadlikke otsuseid. Kasutades kollektsiooni loomisel materjale, mis on saadud vastutustundlikult, loodan, et see inspireerib minu loodud asjade tarbijaid samuti vastutustundlikumalt käituma. Teise peatüki esimeses pooles käsitlen ka kollektsioonis kasutatavate lõngade ja kangaste valmistamist ning annan ülevaate, kuidas sain lõngadele vaja mineva tooni. Arvestades kangaste hinnalisust ja unikaalsust ning tänapäevase kliendi kõrgeid nõudmisi, on minu kollektsioon valminud professionaalse konstrueerija-õmblejaga koostöös, et oleks tagatud pretensioonitu tulemus.

Lõputöö praktilise osana valmis Eesti lammaste villast, naturaalvärvilistest lõngadest, kiritelgedel kootud kangastest meeste voodrita mantlite kollektsioon. Kollektsiooni eesmärk on propageerida aeglast jätkusuutlikku moodi ja luua võimalus tarbida minimaalse keskkonnamõjuga tooteid. Tulevikus võiks uurida, kuidas käituvad kohalikust villasest materjalist tehtud mantlid kandmisel ning kuidas tajuvad neid nende kandjad ja vaatlejad.

Lääne-Eesti saare Ruhnu meeste kantud rõivaid on varasemalt uurinud Külli Vähi Tartu Ülikooli VKA diplomitöös „Ruhnu meeste rõivastus 20. sajandi I poolel. Rõivad jaala kaptenile“. (Vähi, 2012) Kaili Raamat lõputöö teemal „Eestirootsi meeste rõivastus 19. - 20. sajandil. Nulljäägiliste lõigetega ülerõivaste kollektsioon“ on kirjeldanud eestirootslaste rõivad ning pikemalt peatunud hülgepüügil kasutatud rõivastel ning on loonud neist inspireerituna 0-jäägilõikelise kollektsiooni. (Raamat, 2018)

1. Kolleksiooni inspiratsioon – Lääne-Eesti saarte meeste vatid

Saared on olnud ajalooliselt ülejäänud Eestiga erilises seisus. Need on oma õiguskorrald kuulunud nii Taani, Rootsi kui ka Liivimaa võimu alla. Lisaks on mõju avaldanud asjaolu, et paljud saarte meestest teenisid kaugsõidu laevadel. Seetõttu olid nad avatumad ning võõraid mõjusid jõudis kohalike inimeste riietusse enam kui mujal Eestis. (Kaarma & Voolmaa, 1981) Inspiratsiooni leidmiseks pöördusin ERMi koguhoidja poole ning palusin tal tuua mulle näha esemeid, mis on tema arvates kogus erilisemad ning millel on erinevad detailid: kraed, voldid, taskud ja kaunistused. Kogus on kokku 10 vatti, millega oli võimalik tutvuda. Minu ideeks oli kolleksiooni loomise inspiratsiooniks leida kogudest kaasajale sarnanevaid esemeid.

ERMis vaatlesin kõiki 10 vatti, et leida inspiratsiooni ja mõista, milliseid detaile rõivaste loomisel kasutati. Vaadeldud esemete nimekiri:

- Muhu vatt – A 291:161
- Muhu vatt – A 509:2198
- Muhu vatt – ERM 8100
- Pakri vatt – A 344:1
- Vormsi vatt – A 509:2148
- Ruhnu vatt – A 300:62
- Ruhnu vatt – A 509:2195
- Emmaste vatt – A 291:190
- Emmaste vatt – AM 9330:48
- Jämaja vatt – A291:372

Eesmärk oli vaadelda esemeid, mis oma põhiolemuselt oleksid sarnased kaasaegsete rõivastega, otsisin lõikelisi erilisusi, eesmärk oli tutvuda rõivastel kasutatud õmblustega, leida erilisi detaile: kraesid, taskuid, nõöpe. Valikus jäin pidama ERM kogudes olevate 19. – 20. sajandi alguse Lääne-Eesti meeste ülerõivaste juurde. Saarte meeste rõivad paelusid mind nende ajatuse tõttu, vaatamata sellele, et vanim vatt on 157 aastat vana, sobiks ta olemuselt kaasaega.

Meeste pikast ülerõivast kergemaid ja lühemaid kuubesid on kutsutud *vatt*, *Hiiumaal vähejätkud*, *Saaremaal hännaga kampsun*. Samas, Eesti meeste vatid pärinevad 18. sajandist ja olid Eestis omaks võetud 19. sajandi keskpaigaks. (Kaarma & Voolmaa, 1981; Piiri, 2007) Esemetest vanim pärineb aastast 1865, Pakri saarelt (A344:1) ning on olemuselt täiesti

tänapäevane. Vatt on kaherealine, nööpe avades moodustub reväärkrae. Muhu vattide (A291:161; A509:2198; ERM 8100) kraed, lipid, klapp – ja nööpauk taskud, varruka otstes mansetid mõjusid inspireerivalt ja kaasaegselt. Vormsi vatt (A509:2148) on õmmeldud tumepruunist vanutatud toimeses koes kootud kangast, kaherealine, nööpaugud on ääristatud sinise niidiga. Emmaste vatt ehk „vähe-jäku“ (A291:190) on pruunist toimesest kangast, klapptaskutega. Ruhnu kaks vatti (A300:62; A509:2195) pärinevad kahekümnenda sajandi algusest, taskud, reväärkrae ja esimese hõlma serv on kanditud tumeda kandiga. Lühikesi vatte iseloomustas õmblus keset selga, kokku õmblemata otsad moodustasid vööst allpool lahtise voldi, nn *lipi* (foto 1).

Foto 1 ERM A 509:2148. Vormsi meeste vatt. (Autori foto)

Saaremaal olid lipiga vatid varasemal ajal levinud ja neid nimetati *hännaga kampsuniks*. Samas märgivad kogumiku koostajad, et vatid püsisid Saaremaal 19. sajandi teise pooleni. Need olid lühikesed, vööni ulatuvad ja seljale kaarduvate küljeõmblustega *hännata vatid*. Hiiumaa vattidel oli siiludest moodustatud volt küljeõmblusesse. Muhu ja Vormsi rootslastel esines vatte, mille küljeõmbluste kohal olid lipid (foto 2). (Kaarma & Voolmaa, 1981)

Foto 2 ERM A 291:190. Külje õmbluste kohal olevad lipid. (Autori foto)

Kaarma ja Voolmaa kirjutavad meesterõivaste kinnitamise ja detailide kohta, et *meesterõivaste kinnitamiseks on esialgu kasutatud vöösid ja haake. Saaremaal, kus lipiga vatid (hännaga kampsunid) olid varem kodunenud kui mandril, ulatusid poolde reide. Neile pandi väike püstkrae, hõlmad kinnitati haakidega ning neid kanti vööga nagu pikki ülerõivaidki. Saaremaa hilisemad vatid, mis püsisid veel 19. sajandi teisel poolel, olid lühikesed, vööni ulatuvad, seljale kaarduvate küljeõmblustega hännata vatid ehk hännata kampsunid. Need olid väikese püstkrae, hiljem ka mahamurtava kraega, sageli revääridega, hõlmadel üks või kaks nööbirida.* (Kaarma & Voolmaa, 1981)

Vatid kinnitati nööpidega. Hõlmadele oli õmmeldud üks või kaks nööbirida (fotod 3 ja 4).

Foto 3 ERM, A 344:1, Suur-Pakri meeste vatt. (MUIS, 2022)

Foto 4 ERM A 291:161. Muhu meeste vatt. (MUIS, 2022)

Vaadeldud muuseumiesemetel olid kinnitamiseks nii kannaga vasknööbid, kuid kasutatud on ka läbiõmmeldud nööpe, mida kirjeldustes märgitakse plastikuks.

ERMi blogis on kirjutatud plastikust järgmist:

Tehismaterjaliks võib nimetada poolsünteetilisi polümeere (nitrotselluloos, tselluloosatsetaat, kaseiiniformaldehüüd) ning sünteetilisi polümeere (fenoolformaldehüüd, karbamiid – ja melamiiniformaldehüüd, poliüstereen jt). Iseenesest on täiesti õige pidada inimloodud plastikuid imiteerimismaterjalideks, kuna selleks need algselt leiutatigi – alternatiivideks eksklusiivsetele looduslikele materjalidele. (Korol, 2015)

Sarnaselt muule Euroopale hakati ka Eestis kasutama kaseinist ehk „kunstsarvest” valmistatud nööpe. Tegemist on loodusliku materjaliga ja 19. sajandi lõpus oli kaseiini valmistamine väga levinud, sest seda toodeti kohalikes mõisameiereides. (Juusu, 2020)

ERMi kogudes leiduvate esemete osas ei ole kindlalt märgitud missuguse plastiga võib nööpide puhul tegemist olla, kuid arvestades Eestis laialdast kaseiini valmistamist, võiks arvata, et tegemist on „kunstsarvest“ tehtud nööpidega.

Foto 5 ERM, A 291:161. Muhu vatt. (Autori foto)

Meeste ülerõivastel oli krae oluliseks detailiks ning neile pöörati alates 19. sajandi lõpust järjest enam tähelepanu. Kirjanduse andmetel on vanemaaja vattidel püstine krae, hiljem kui jakkide hõlma ülanurkasid hakati maha keerama, siis keerati maha ka varem püsti olnud krae. Moodustus tänapäevane reväärkrae. (Manninen, 2009) Taskud, mida esialgu ei olnud, esinevad hiljem kõigil vattidel.

Tasku võis asetuda ühel küljel või siis mõlemal pool (fotod 5 ja 6). Taskud on paigutatud õmbluste vahele. Kangas, mida vattide valmistamiseks kasutati, oli enamasti villane, sama millest

varasemalt valmistati pikk – kuubesid. Värviks oli tihti lambapruun, must või sinine, harvemini mõni muu värv (foto 6). (Manninen, 2009)

Muhu mehe ülikonna kuue kanga kohta on kirjutatud: „kuub on valmistatud lambapruunist tasapindses toimes tehnikas kootud täisvanutusega riidest, mille lõimeks ja koeks on villane lõng“. (Belitser, et al., 1957) Samas lk 173 on märgitud Hiiu meeste rõivaste kohta: „nagu naiste ülerõivad, tehti ka meeste villased rõivad leedid (s.o. lambamustad või pruunid)“.

Jämaja meeste vatti on kirjeldatud järgmiselt – 4 niiega tasapindtoimne, loomulik helehall värv. Lõimeks ja koeks keskmises jämeduses villane lõim, tugev vanutus, suga 50/2, voodriks takune riie, mustad nõöbid. (Kurrik, 1938)

Foto 6 ERM, Jämaja vatt 12570. (Autori foto)

Foto 7 ERM 12570, varrukas lõhikuga. (Autori foto)

Kirjanduses on meeste ülerõivaste puhul kirjeldatud lõikeid ning värvi, kuid sidusest märkeid enamasti ei ole. Püksid ja vatt olid tavaliselt lambamustad, ainult Sõrves hallid (foto 6). (Belitser, et al., 1957) Vatt tehti samuti kui püksidki lambapruunist või mustast, Sõrves hallist villasest riidest. Samas lk 356 kirjutatakse, et põhiline ülerõivas, pikk-kuub (kuub, vammus, Sõrves 19. sajandi esimesel poolel ka suup) tehti enamasti lambapruunist või mustast villasest riidest. Halle ülerõivaid, mida veel 18. sajandi lõpul loeti Saaremaale iseloomulikeks, kanti 19. sajandil põhiliselt vaid Sõrves. (Kaarma & Voolmaa, 1981)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et minu soov leida pärandesemetest inspiratsiooni õnnestus. Rohkem kui sada aastat vanade meeste villaste ülerõivaste üldmulje on enam-vähem muutumatuna püsinud. See näitab minu jaoks, et tegemist on klassikaliste esemetega, millega võib ka tänapäeval arvestada. Kollektiooni loomiseks kasutasin eeskujudena vattide kraesid: nii püst- kui ka reväärkraesid; kinniseid: nii ühe- kui kaherealisi.

2. Kolleksiooni loomine

2.1 Kolleksiooni loomise põhimõtteid

Minu eesmärk kolleksiooni loomisel on, et kõik protsessis osalejad, alates lambakasvatajast kuni õmblejani, saavad õiglase tasu ehk tasu katab kõik kulud ja tagab mõistliku sissetuleku, propageerida aeglast moodi ja kohaliku ning naturaalse toote tarbimist. Kogu materjali saamise protsess on tellijale läbipaistev ja algusest lõpuni jälgitav. Lammaste kasvatamine ning kõik järgnevad tööprotsessid on organiseeritud selliselt, et selle tegevusega ei kaasneks liigset koormust keskkonnale. Kangas kootakse traditsioonilisel moel kiritelgedel. Lisaks on eesmärk hoida kogu tegevus võimalikult jääkide vaene.

Põhilisi eesmärke järgides valmis kangas, mis on naturaalne ning sobilik minu kolleksiooni ideele. Mantlite kvaliteedi tagamiseks konstrueeriti ja õmmeldi esemed oma eriala spetsialisti poolt, kelleks on Elen Tatrik. Antud töös tsiteerin Eleni lõputööd, tuues välja olulisi aspekte meeste mantlite lõigete tehnilises aspektis.

Kvaliteeti ei ole võimalik üks ühele defineerida – tarbijale võib see tähendada seda, et tegemist on tema jaoks ideaalse esemega ega pruugi olla tingimata kallimast hinnaklassist tagamaks kõrget kvaliteeti. (Cooklin, 2006) (Hu, 2008) Kadolph toob oma välja raamatus kaheksa kvaliteedimõõdikut, et hinnata riideeseme kvaliteeti: funktsionaalsus, rõivadetail, vastupidavus, vastavus, kestvus, hoolduskõlblikkus, esteetilisus ning tajutav kvaliteet. (Kadolph, 2007) Kõiki neid arvesse võttes hindavadki kasutajad kohati subjektiivselt erinevate rõivaesemete kvaliteeti.

Kolleksiooni kangaid ei ole laboratoorselt testitud ega otsitud laboratoorset kinnitust kvaliteedile. Toote kvaliteedi määrab tarbija ning tarbijat mõjutab see, millest ta aru saab ning mis teda otseselt mõjutada võib. Järjest enam hindavad kasutajad rõivaid ning teevad otsuseid väärtuspõhiselt, selle tõttu on oluline toote kasutuskindlus.

Käesoleval juhul moodustab kvaliteedi toote autentsus, käsitööna valmiv ehk unikaalne kangas, materjali keemiavaba töötlemine ning toote valmimine eritellimusena. Rõivaese on valmistatud iga konkreetse tellija jaoks. Selleks on spetsiaalselt valmistatud lõng konkreetse tellija jaoks, kangas kootakse igale mantlile eraldi ning mantel on valminud rätsepatööna.

2.2. Lõngade ja kangaste valmistamine

2.2.1. Lõngade valmistamine

Kangad, mida lõputöö kollektsioonina valmistada soovisin, pidid olema siledad, kergelt vanutatavad, naturaalses toonides. Siledama kanga kudumiseks on hea kasutada kamm – või poolkamm lõnga, kus villakiud on ühte suunda kammitud. Seega oli minu idee teostamiseks oluline, et lõngad on valmistatud poolkamm lõnga tegevate masinatega, kammlõnga valmistamiseks puudub Eestis võimalus ning tugeva lõimelõnga saamiseks peaks villakiud olema suhteliselt pikk, siis oli oluline pöörata tähelepanu vaja minevate villade ühtlasele pikkusele ja päritolule. Ühtlase lõnga ketramiseks on heaks villa pikkuseks vahemikus 8-15 cm. (Kaljus, 2022)

Minu jaoks oli oluline, et töös oleks kasutatud üksnes eestimaist materjali ning et lambad oleksid kasvatatud loomasõbralikult ehk loomade heaolu on tagatud. Lõnga valmistamiseks vajasin valget, pruuni, musta ja halli villa. Valge vill pärineb minu perele kuuluvatelt lammastelt, kelle hulgas on texeli ja wensleydale lambad ning nende ristandid (foto 8). Värviliste lammaste villa jaoks leidsin kaks väikest hobitalu, kus kasvatakse finulli ja Kihnu maalamba tõugu lambaid.

Kõik lõngad, mida lõputöö kangaste kudumisel olen kasutanud, olen spetsiaalselt selleks tööks valmistanud. Lõngade toonid planeerisin vastavalt tellijate värvi eelistustele. Kuna kõik kolm tellijat eelistasid erineva varjundiga halli kangast, siis sai lõimelõngaks valitud tumehall. Lõngade valmistamisel olen jälginud oma lõppeesmärki, kangastelgedel mantlikangaste kudumist. Valminud kangas peab olema hästi töödeldav, sile ja kandjale mõnusalt pehme. Poolkammlõng on siledam ja valmistades seda tihedama keeruga, saab eelduslikult lõnga, millest eraldub vähem väikseid kiudusid ning sel moel peaks olema omakorda väiksem võimalus pillingu tekkeks.

Ökoloogiliselt puhta materjali saavutamiseks ei kasutanud ma sünteetilisi värve materjali toonimiseks. Soovitud naturaalsed lõngade toonid saavutasin valge villa segamisel looduslikult värvilise villaga. Kangaste toonide muutused on saavutatud koelõnga vahetamisega, mis varieeruvad vastavalt pruunikashallist tumehallini, sealjuures on arvestatud tellija värvieelistust.

Foto 8 Naturaalne valge vill, Wensleydale'i ja Texeli lamba ristand. (Autori foto)

Valget villa naturaalse värvilise villaga segades, saab värvilise lõnga, mida on vähem töödeldud, kui sarnase tulemuse saavutamisel sünteetiliste värvidega värvimisel, kuna toon saavutatakse lihtsalt villade segamisel. Lõngale vajaliku värvitooni saamiseks kasutasin valge villa segamist Kihnu maalamba musta – ja halli villa ja Rootsi peenvillalamba finull pruuni villaga (fotod 9 ja 10).

Foto 9 Erinevates toonides Kihnu maalambad. (Ärmpalu-Idvand, 2022)

Foto 10 Rootsi finulli must ja pruun tall. (Lindjärv, 2019)

„Arhailiselt High-tech: lambavilla teadmispõhine rakendamine“ artiklis kirjutab Katrin Kabun, et *villa värvus on lambale tõuomane tunnus, see antakse edasi geneetiliselt. Villa pigment asub villakiu koorkihi rakkudes /---/ Tänapäeval on enamus kultuurtõugu lammastest aretuse tulemusena küll valged, sest nii on villa kasutusotstarve laiem, sellist villa on lihtsam värvida.* (Kabun, 2022)

Põllumehe jaoks on lammaste näol tegemist produktiivloomadega, kes peavad kiiresti kaalult suureks kasvama, seega enamasti eelistatakse kasvatada valge villaga kultuurtõugusid. See teeb suhteliselt keerulisemaks vajaminevate värviliste villade leidmise.

Kihnu maalammaste kasvatamine on lambakasvatajate seas vähem levinud, sest nad on vähem produktiivsed väikest kasvu lambad, kuid Kihnu maalammastel on värvilise villakuga. Nende talled sünnivad tihti musta värvi villaga, kuid looma vananedes pleegib

villak pruuniks või halliks. Suurimad värvi erinevused ongi põlistel lambatõugudel, kelle värv on väga varieeruv ulatudes tallede puhul sitikmustast kuni vanematel lammastel erinevate heleduste ja tumeduste astmetega hallide ja pruunide villakuteni. Kihnu maalambad kuuluvad Põhja-Euroopa põlistõugude hulka ning nende vill on selle tõttu värvi mõttes varieeruv. (Rannamäe, 2017)

Rootsi peenvillalambal finullil on väga mitmeid erinevaid värvitoone. Finulli tõugu lambaid leidub pruune, beeže ning musti isendeid. Kui kunstlikult värvitud villa kiule kinnitub värv villa peale, koorkihti, siis looduslikult värvilisel villal asub värvipigment enamasti säsirakkudes ja ainult osaliselt villa pinnal. (Tervonen, 2016) Lõngale annab finulli vill ilusa tooni, pehmuse ja läike. Kui suurtööstuses eelistatakse valget värvi villa, siis naturaalsust ja erilisust hindavatele disaineritele on värviline vill toredaks väljakutseks.

Lõime- ja koelõnga, jämedusega ca 8/2, olen valmistatud Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia Vilma villakojas Astri Kaljuse juhendamisel ning vajamineva koelõnga, jämedusega ca 6/1, tellinud Muru villavabrikust.

Lõimelõng on valmistatud pikema ning tugevama kiuga wensleydale ja tekseli ristandlammaste villast, et hõlbustada kudumist (see ei katke lihtsalt) ning koelõnga valmistamisel on pigem kasutatud peenekiulisemat villa, mis tagab pehmema lõnga. Lõimelõng on toonitud Kihnu maalamba tumehalli- ja musta villaga, koelõng pruuni finulli villaga ning musta ja halli Kihnu maalamba valitud villaga. Villa toonimine on tehtud villa kraasimise faasis. Juhul, kui tekib vajadus tooni muuta, saab seda teha veel ka villa kammimise faasis, kus kiud väga hästi segunevad (foto 11).

Foto 4 Kammimine TÕ Viljandi kultuuriakadeemia Vilma Villakojas. (Autori foto)

Kammlõng on sileda pinnaga, tihe, tugev ja kauni läikega. Need omadused kanduvad üle ka kammlõngast tehtud esemele. Kammlõngast kootud kangas või silmkoeese on kaunilt langev ja vastupidav /---/ traditsiooniliselt on kammlõnga kedratud Inglismaal pika villaga linkolni, leisteri ja teiste sarnaste lambatõugude villast. (Roos & Luhamaa, 2012)

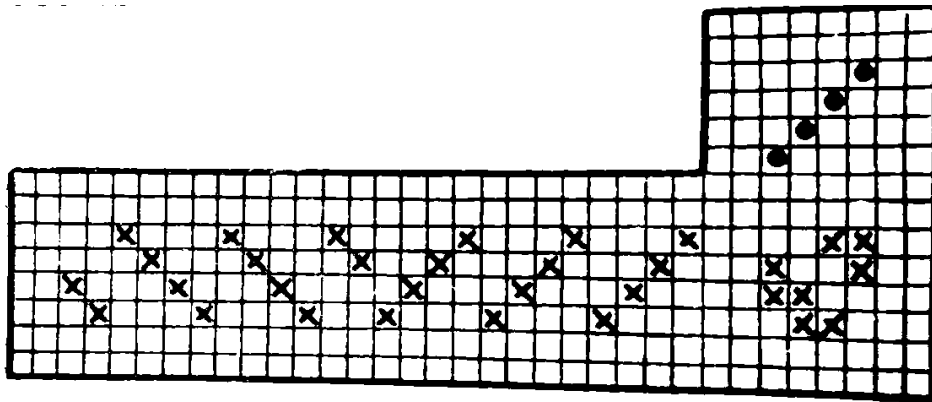
Toppide teke ehk pilling on otseselt seotud villakiudude mehaanilise hõõrdumise ja vildistumise võimega ning sõltub kiudude kvaliteedist ja kasutatud tekstiilitehnoloogiast. /---/ Kiud on pikemad ja paralleelselt kammitud ehk lahtisi otsi on lõngas vähem. Ka kangakudumise tehnoloogia valik aitab toppide teket ennetada. (Kabun, 2022)

Lõngad, mida kollektiooni kanga jaoks valmistasin, vastasid algsele ideele, koelõng oli kergem ja pehmem. Lõnga värvitoon ja kerge keerd nägid visuaalselt oodatud välimusega välja. Edaspidi eelistaksin ilmselt nii koe- kui lõimelõnga jämedust 10/2 ja tugevamat keerdu, sellega hoiaks materjali kokku ning tugevama keeruga lõng peaks lõpptootes vähem pillingut tekitama.

2.2.2 Kangaste valmistamine

Kanga kudumisele eelnes mantli prototüüpide tellijate mõõtude võtmine. Mantli ja varruka pikkuse järgi on võimalik arvestada mantli valmistamiseks vajaminev kanga kogus. Minu idee oli valmistada kanga kogus võimalikult täpselt, et mantlite välja lõikamisel ei tekkiks liigselt jääke. Arvestasin, et valmis kangas peab olema vähemalt 90 cm lai ning ühele mantlile arvestasin kanga pikkuseks 6 meetrit. Selleks vajasin kangast, mis enne vanutamist oli ca 95 cm lai. Käärisin kanga arvestusega, et kuduma hakkas soaga nr 100, kuid kuna lõimelõngad hakkasid takerduma ning ei andnud head vahelikku, siis soastasin lõimed ümber sukka nr 90, lõimi kokku oli 951. Käärisin lõimepatsi pikkusega 38 meetrit arvestusega, et kokkuminemise protsent oli 10 ja tekkiv lõime jääk on 120 cm. Kuna vajasin esimese prototüübi õmblemise jaoks kangast, lõikasin selle telgedelt maha, mistõttu on kadu kokku 3,1 meetrit. Kangad kodusin kiritelgedega tihedas koes. Lõimelõngu on 1 sentimeetrit 9 ning koelõngu 10. Tellijate värvi eelistus võimaldas kasutada kõigi kangaste kudumiseks sama tumehalli lõime,

mis andis omakorda materjali kokkuhoiu ja ühtlasi realiseerida materjali säästmise ideed. Lõputöö järgselt lähevad õmblemisse veel kaks mantlit, mistõttu on valmistatud kanga kogus suurem.

Joonis 1 Murd-nurktoimse kanga rakendus (Mälksoo, 1973)

Muusemis esemeid uurides tõesin, et kõik minu poolt vaadeldud jakid olid kootud toimse sidusega ja kangad on vanutatud. Toimse sidusega kootud kangad on minu praktikas jäänud siledamad ja langevamad. Kangastele eripära lisamiseks kodusin kollekttsiooni kangad murd-nurktoimse sidusega (joonis 1). Mälksoo on maininud, et kitsamajoonelisi murd-nurktoimseid rakendusi on kasutatud kostüümi-, mantli- ja meeste ülikonnariide kudumisel.

Kanga viimistlemiseks kasutasin vanutamist, sest mantlid on kavandatud ilma voodrita kandmiseks kevad-sügisese ajal, seega on oluline, et materjal oleks ilmastikukindlam. Vanutamine on villase riide pesemisprotsess, mis tekitab vildilaadse pinna. See muudab kanga omakorda vihma- ja tuulekindlamaks kui vanutamata riie, küll aga võib kangas vanutamisel 10-25% kokku tõmmata. (Crompton, 2008)

Vill võib aeglaselt imada kuni 33% veeauru, ilma et see tunduks märg. Samal ajal kui vill imab niiskust, kondenseerub veeaur kiu koorkihis ja annab vabaks kuni kaks kraadi kondensatsioonsoojust. (Tervonen, 2016) Lambavillal on väga head soojuslikud omadused: vill toodab sooja, on hea termoisolaator ja halb soojusjuht. Vanutamine rõhutab neid positiivseid omadusi, tagades soojema lõpp-produkti (Kabun, 2022) (Tervonen, 2016)

K. Kabun kirjutab vanutamise kohta järgmist „vanutamine on põhimõtteliselt sarnane protsess viltimisega, selle vahega, et kiud on eelnevalt juba omavahel lõngana seotud. Seega vanutamisest rääkides peetakse silmas eelkõige lõnga, kanga või valmistoote kudumisjärgset

töölust selle tihendamise eesmärgil nii viltimine kui vanutamine on pöördumatu protsess.“ (Kabun, 2022)

Esimese kanga vanutamiseks kasutasin pesumaja teenust, kuid pesumaja suhtus materjali väga ettevaatlikult ega julgenud käsitsi kootud villasel kangal kõrget kuumust kasutada. Kangas oli vähe vanunud ning kortsus, mistõttu olin sunnitud kodus kogu kanga üle aurutama.

Seetõttu otsustasin ülejäänud kangad vanutada ise. Pesin need pesumasinas tavalise villapesu pesuprogrammiga 40 kraadi juures, kasutades AS Orto villa- ja siidipesugeeli. Kangad pesin kaks korda läbi, seejärel kuivatasin kuivatis villase kanga kuivatusprogrammiga, aurutasin kogu kanga mõlemalt poolt ning rullisin niiskelt. Koduse vanutamise miinuseks on kanga kohati ebahütlane vanumine ning kortsumine kuivatis. Kanga sirgendamine on aeganõudev protsess. Kalandeerimine võiks sirgendamist lihtsustada.

Valminud kangad said visuaalselt ühtlased, pärast vanutamist olid katsudes pehmed ja nagu plaanis, ei pidanud nende viimistlemisel kasutama keemilisi vahendeid, näiteks sünteetilisi puhastusvahendeid või värve.

2.3. Mudelite kavandamine

2.3.1 Sihtgrupp

Kõik kollektsiooni kangad on valmistatud kohalike lammaste villast. Vill on hangitud jätkusuutlikult, mis tähendab, et villa kogumise käigus säästetakse loomi tagamaks edasine tootlikkus ja lammaste heaolu. Kuna lammastelt kogutakse ka sellist villa, mis ei ole kõrge kvaliteediga – on väga rasvane ja vajab korralikku pesu, siis olen selle villa samuti ära kasutanud vastavalt villa omadustele, näiteks kudunud sõbasid või vaipasid.

Üheks minu eesmärgiks mantli loomisel oli kohaliku materjali tarbimise soodustamine, mille läbi on võimalik toetada, tugevdada kohalikku sotsiaalselt keskkonda. Toetada väikefarmereid, kes teevad täiendavaid pingutusi puhta ja korraliku villa saamiseks ning kogu villa maksimaalseks ära kasutamiseks. Kohaliku materjali tarbimine aitab kaasa looduskeskkonna säilimisele. Väikesed lambakarjad, kust lambavill saadakse, aitavad omakorda kaasa looduse bioloogilise mitmekesisuse säilitamisele, samuti on võimalik mittekvaliteetset villa kasutada niiskustasakaalu hoidmiseks just tänu villa väga headele niiskusjuhtivatele omadustele. Täiendavate asjade loomisel on oluline, et selle tegevusega jäetud jalajälg oleks võimalikult väike. Läbinisti naturaalselt rõivast on lõpuks ka utiliseerida lihtsam, kuna see laguneb looduses täielikult. (Scully, 2020)

Kõike eelnevat arvesse võttes, on minu kavandatud rõivaste sihtgrupiks nõudlikud inimesed, kelle jaoks on oluline kanda kindla päritoluga looduslikust materjalist rõivast. Sihtgrupi inimesed on minuga sarnase väärtushinnanguga ning hinnates minu tooteid, hindavad nad lisaks loovust ja kohalikku toodet. Samuti on nad valmis kandma riideid rohkem kui ühe hooaja, olles seeläbi ka keskkonnasõbralikumad. Minu toodete puhule ei ole oluline kandja vanus ega tema ametipositsioon. Tooted sobivad kanda vabaajarõivana aga ka rangema, nn äristiilis rõivana. Probleemiks võib osutuda toote hind, kuid kui jagada ostuhind mitmete kandmise hooegade peale, siis muutub hind kandjale soodsamaks.

Lõputööna valmivate mantlite tellijad on saanud tutvuda mind inspireerinud muuseumi esemete pildimaterjaliga, olles teadlikud nende mantlite kujundamise loost.

2.3.2 Mudelite kavandamine ja idee

Lõputöö kollektiooni jaoks kavandasin kolm voodrita mantlit. Kavandite loomisel pidasin oluliseks leida tasakaal mineviku ja kaasaja vahel ning ühendada minevik ja tänapäev meeste mantlite kollektsioonis. Inspiratsiooniks olnud ERMi kogus olevate mantlite puhul oli meeldivaks äratundmiseks, et 19. sajandi lõpust pärinevad esemed mõjusid 21. sajandil tuttavlikena.

Mulle oli oluline säilitada kaasaegsetel mantlitel endise aja detailid: kraed, küljeõmbluste puudumine, lahtised voldid seljal ning eelkõige sarnane kangas. Samuti meeldis mulle, et inspiratsiooni andnud esemed olid peaaegu eranditult voodrita. Minu soov oli kujundada mantlid, mis on kantavad ilma voodrita.

Plaanis oli luua meeste mantli üks põhilõige, mida on võimalik ka edaspidi kasutada, muutes üksnes detaile. Mantli põhilõige on konstrueeritud Müller&Sohn konstrueerimise süsteemi järgi, mis pärineb 19. sajandi lõpu Saksamaalt. (Sohn, 2019)

Kui esialgsed joonised olid valmis, alustasin kanga kudumisega. Tagamaks jääkide vähesus, olid kudumise alustamisel teada tellijate mõõdud ja värvide eelistused.

Lõputööna valmis kolm mantlit: „Andre“, „Tõnu“ ja „Urmas“.

2.3.3 Kavandite joonised

Käsitöökangad on hinnalised ning erilised, mistõttu pidasin vajalikuks, et mantlite valmistamisel on kõik tööprotsessid tehtud professionaali poolt.

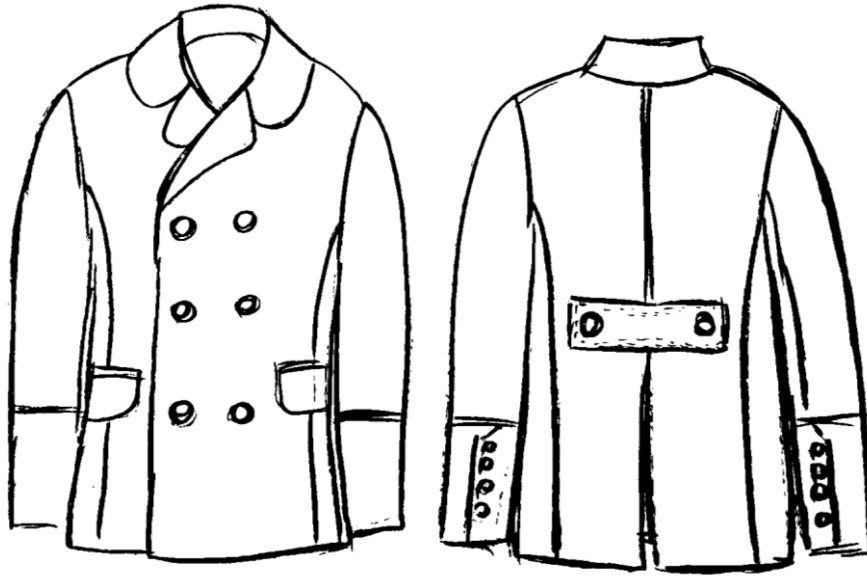
Tehnilised mudelid moejoonistele on kavandatud unifitseerimise põhimõttest lähtuvalt, mis tähendab ühte põhilõiget, mida on võimalik lihtsate vahendite kohandada vastavalt tellija soovile või moejoonisele.

Mudelite kavandamisel lähtutakse unifitseerimise põhimõttest, kus mitmetes toodetes kasutatakse muutusteta ühtse vormiga detaile ja tootesõlmi. Kui tooteid projekteerides muutuvad mõnede detailide mõõtmed väga vähe, vaid mõned millimeetrid, pole otstarbekas kõikidele mudelitele kõiki detaile välja töötada, vaid suurusgrupiti kasutada sama suurusega detaile. (Tatrik, 2022)

Tehnilised joonised moejoonistele on teostanud Elen Tatrik, Tallinna Tehnikakõrgkooli, Tehnoloogia ja Ringmajanduse instituudist, kes käesoleval aastal lõpetab moetööstuse eriala, spetsialiseerudes rõivaste tehnilisele disainile.

Valminud mantlite tehnilised joonised on E. Tatriku lõputöö: „Lääne-Eesti saarte meeste ülerõivastest inspireeritud mantlite kollektsioon telgedel kootud kangastest“ osaks. Kõik mudelid on õmmeldud osaihingus Hymmot Disain. Iga üksiku mudeli valmimine on koostöös konstrueerija-õmblejaga detailides läbi arutatud.

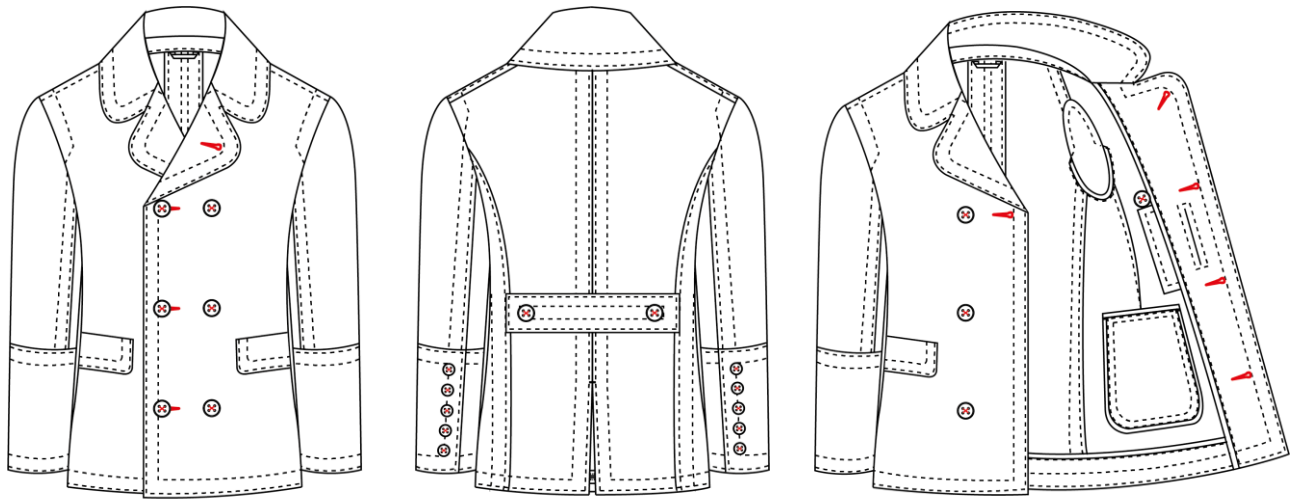
2.3.3.1 Mudel „Andre“

Joonis 2 Moejoonis mantlile "Andre" (autori joonis)

„Andre“ (Joonis 2) on läbinisti hallist kangast, meeste poollibuva lõikega puusajooneni ulatuv, ümarate nurkadega reväärkraega, kaherealine nõõpidega kevad-sügis mantel. „Andre“ mantlit iseloomustab õmbluste ääristamise puudumine, ümarate nurkadega reväärkrae, klapiga taskud, nõõbiga suletud lõik seljal, põõn ja pikad nõõpidega mansetid. Mansetid olid ühed detailid, mis ERMis esemeid vaadeldes mind kõitsid. Muhu vatil (ERM 8100) olid toredad mansetid, mille tõttu lisasin need ka mudelile „Andre“ ning „Urmas“. Kaherealine kinnis ning reväärkrae on inspireeritud Pakri vatist (A 344:1).

“Andre” mantel on kollektsioonist esimene ese, mis õmblemisse jõudis ning sai baaslõikeks ülejäänud kollektsioonile. Lõigete konstrueerimisele eelnes kaks kohtumist, kus arutasime moejooniste põhjal õmblemise võimalusi. Käsitöö kangal on spetsiifilisi omadusi, näiteks hargnevus. Kuna kangas ei ole nii tihedaks vanutatud, siis lõikeservad on üsna hargnevad. Hargnevuse tõttu ei ole tehtud läbimõtlemata läbilõikeid.

Joonis 3 Mudel "Andre" tehnilised joonised (autor: Elen Tatrik, 2022)

Mudelil „Andre“ (Joonis 3) Hõlma – ja küljedetail on kokku liidetud ning küljejoonele on õmmeldud sissevõte. Mantli seljaosas on keskjoonel õmblus, mis läheb üle vastandvoldiks mantli allosas. Seljal on vööjoonele kinnitatud põõn. Mantlil on kaheosalised otsaõmmeldavad varrukad. (Tatrik, 2022)

Arvestades asjaolu, et mantlid on kavandatud ilma voodrita, oli oluline leida lahendus, et mantel seest poolt vaadatuna oleks puhas ning korrektne. Kuna „Andre“ mantli õmblused on õmmeldud lihtpealustusõmblusi kasutades, otsustasin, et mantli käeaugukaar, taskukoti lõikeservad, allääre lõikekohaste kantide ning katteriide servad tuleb kantida kandipaelaga. Mudelil „Andre“ on kanditud vajalikud servad diagonaalse sinise kandipaelaga (foto 13).

Fotod 12 ja 13 ERM A 291:161, Muhu meeste vatt (Autori foto) ja Mudel "Andre" sinised kandid. (E.Tatrik foto)

ERMi eksponaadil (A291:161) on kaunistamiseks kasutatud sinist värvi lõnga nn „laisalõng“ (Foto 12).

Inspiratsiooniks olnud esemetel olid klapiga taskud pigem dekoratsiooniks. Mudelil „Andre“ on tehtud sisselõikelised kandi ja klapiga taskud ning vastavalt tellija soovile on vasaku hõlma katteriidesse õmmeldud vertikaalne põuetasku.

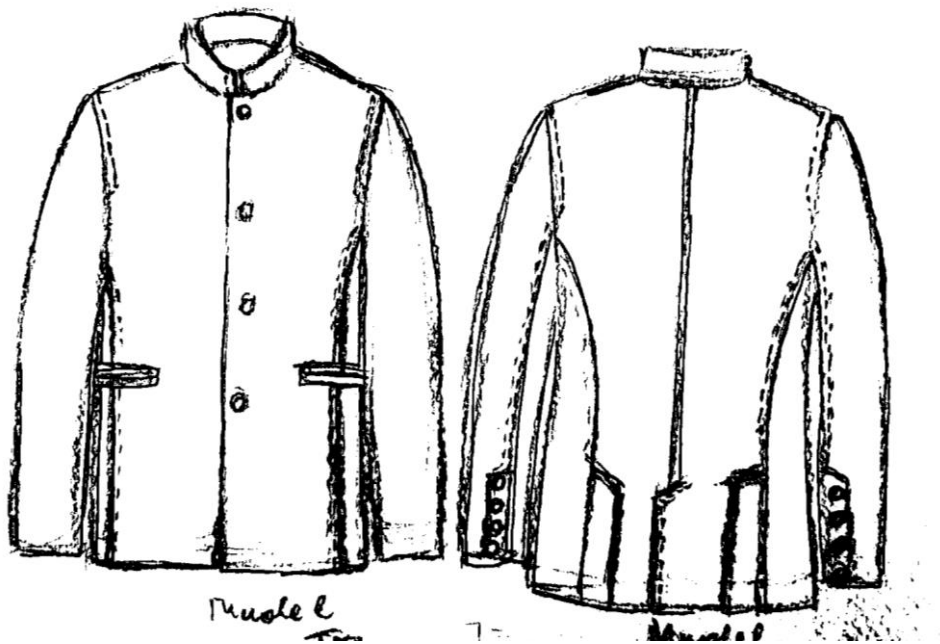

Foto 14 Valmis "Andre" mudel (foto autor: Johanna Saar-Sassor)

Foto 15 Mudel "Andre" detail (foto autor: Johanna Saar-Sassor)

2.3.3.2 Mudel „Tõnu“

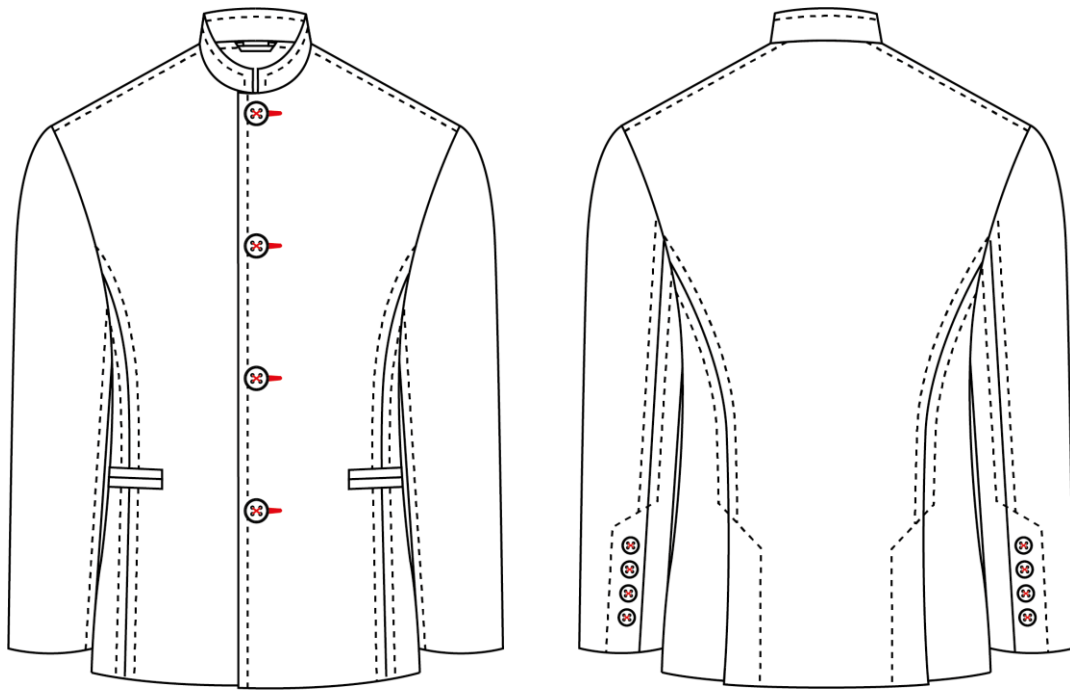

Joonis 4 Moejoonis mantlile "Tõnu" (autori joonis)

Arvestades, et kangas osutus õmblemisel suhteliselt paksuks, siis mudelil „Tõnu“ ja „Urmas“ otsustasin, et mantlid õmmeldakse lihtühendusõmblustega, õmblusvarud on lahku triigitud ning läbi õmmeldud ning õmblusvarud kapitud ühe cm kauguselt õmblusest.

Mantli õmbluste lõikeservad on äärestatud puuvillase kanga toonis diagonaalkandiga. Vasaku hõlma katteriidesse on tellija soovil töödeldud vertikaalne põuetasku.

„Tõnu“ (Joonis 4) on meeste poolliibuv küljetükiga puusajooneni ulatuv kevad-sügis mantel. Mantel on püstkraega, mis on eest madalam ja tagant kõrgem. Sellel on üherealine nelja nööbiga suletav esikinnis. Hõlmadel sisselõikelised kahe kandiga nööpauktaskud. Mantli seljaosa on keskjoone õmblusega ning läbilõikelised kahe kandiga nööpauktaskud. Mantlil on klassikalised kaheosalised otsaõmmeldavad varrukad, varrukasuus nelja nööbiga suletavad kaetud lõhikud. (Tatrik, 2022)

Joonis 5 Mudel "Tõnu" tehnilised joonised (autor: Elen Tatrik, 2022)

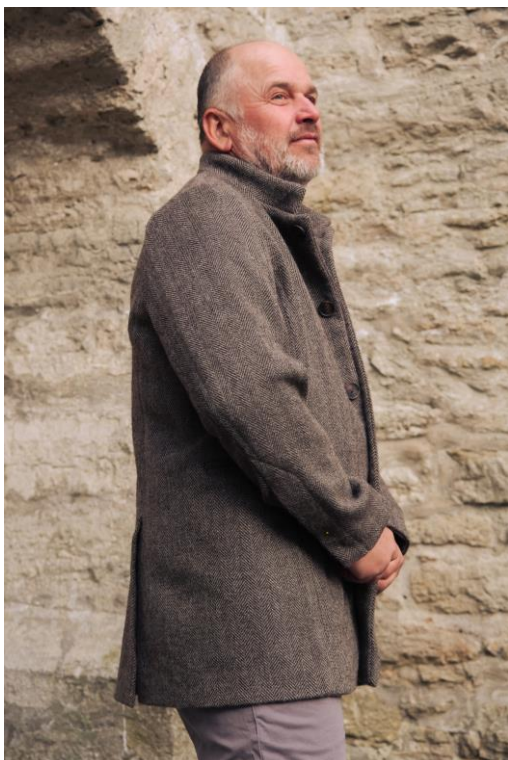

Foto 16 Valmis "Tõnu" mudel (foto autor: Johanna Saar-Sassor)

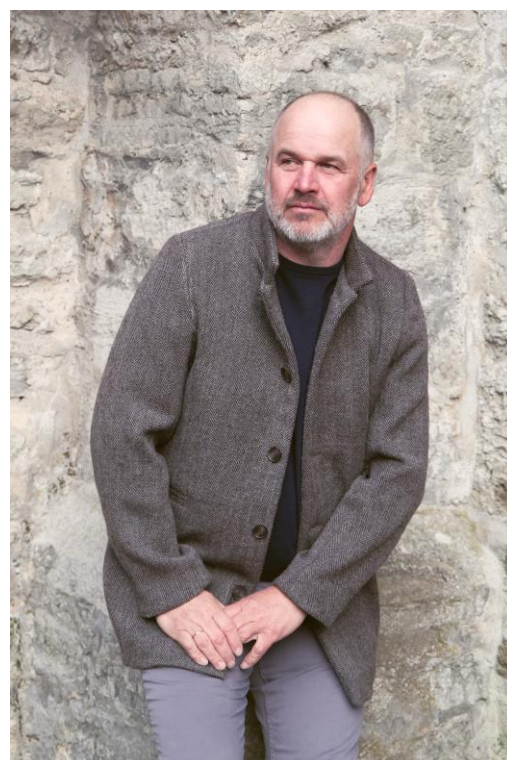
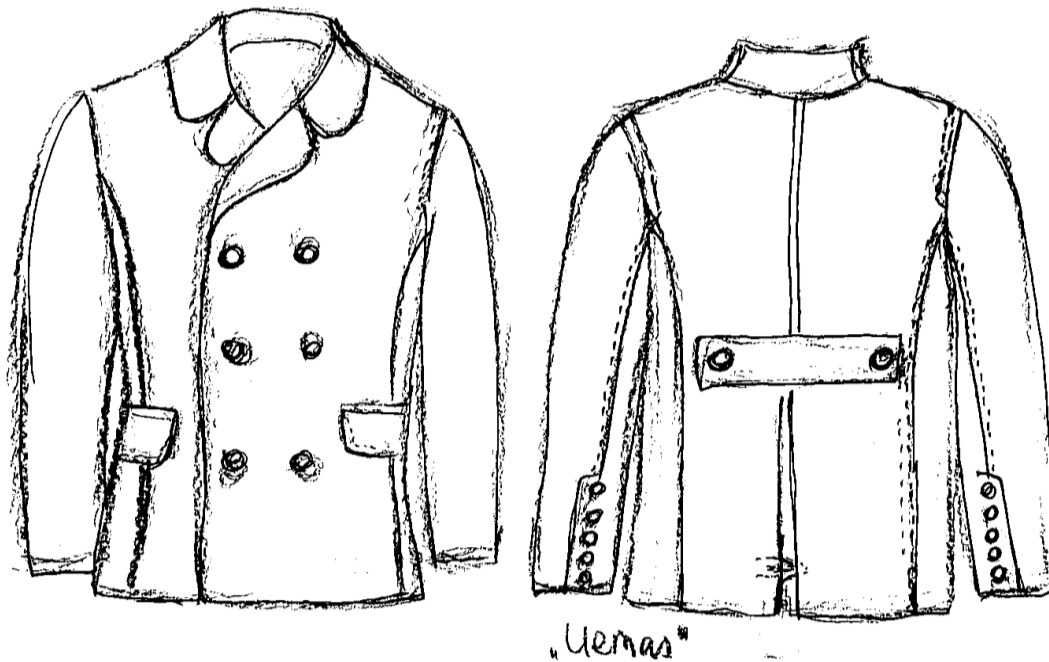

Foto 17 Valmis "Tõnu" mudel (foto autor: Johanna Saar-Sassor)

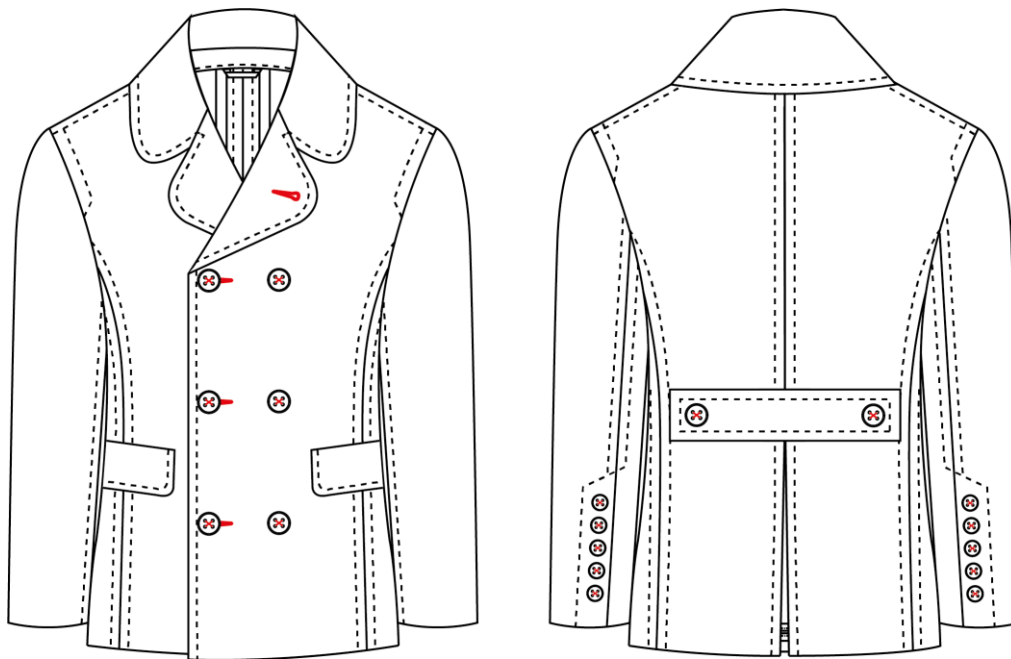
2.3.3.3 Mudel „Urmas“

Joonis 6 Moejoonis mantlile "Urmas" (autori joonis)

Mudel „Urmas“ (Joonis 6) on meeste poolliibuv puusajooneni ulatuv küljetükiga kevad-sügis mantel. Mantel on ümardatud nurkadega reväärkraega ning kaherealise nelja nööbiga suletava kinnisega. Vasaku revääri nurka on võimalik ka kinnitada ning see annab mantlile teise ilme. Hõlmadel on sisselõikelised kandi ja klapiga küljetaskud. Mantli seljaosas on keskjoonel õmblus, mis läheb üle vastandvoldiks mantli allosas ning seda on võimalik kinnitada nööbiga. Vööjoonel on kahe nööbiga kinnitatud pöön, mis ei ole eemaldatav. Mantlil on klassikalised kaheosalised otsaõmmeldavad varrukad, varrukasuus on viie nööbiga suletavad kaetud lõhikud. (Tatrik, 2022)

Mantel „Urmas“ on õmmeldud sarnaselt eelnevate mudelitega lihtühendusõmblusi kasutades ning lahku triigitud õmblusvarud on läbi õmmeldud ning õmblusvarud on 1 cm kauguselt pealt läbi kapitud. Õmblused jätavad puhta ning selge joonega perfektse mulje, mis oli nende valikul eesmärgiks. Ka õmbluste lõikeservad, mis kõigil mudelitel on sarnaselt diagonaalkandiga äärestatud, teenib kollektsiooni ühtlustamise eesmärki. Mudelil „Urmas“ on vasaku hõlma katteriidesse õmmeldud vertikaalne põuetasku.

Joonis 7 Mudel "Urmas" tehnilised moejoonised (autor: Elen Tatrik, 2022)

Mantli baaslõike konstrueerimisel on aluseks võetud Mülleri meeste mantli põhilõige ja kaheosalise varruka põhilõige. Lõiked on modelleeritud moejooniste järgi (joonis 7).

Foto 18 Valmis "Urmas" mudel (foto autor: Johanna Saar-Sassor)

Foto 19 Mudel "Urmas" detail (foto autor: Johanna Saar-Sassor)

2.4 Praktilise töö analüüs

Mantlite valmistamisel esimeseks oluliseks etapiks oli kangaste kudumine kiritelgedel. Kudumine on aeganõudev protsess, mis teeb need mantlid unikaalseks aga ka kallimaks, kui suurtööstusest pärinevast poekangast õmmeldud mantlid.

Kangad mantlite jaoks kodusin ajavahemikus 2020. detsembrist kuni 2021. märtsini. Kokku oli kangast enne pesu ja vanutamist peaaegu 35 meetrit.

Märtsis 2021 edastasid esialgsed joonised ja mõtted Elen Tatrikule lõigete konstrueerimiseks. Väga hea oli tõdeda, et konstrueeriija/õmbleja sai kiiresti minu ideedest aru, ta oli täpne, kaasamõtlev, konstrueerimisel ja õmblemisel loov.

Kõik mantlid on valminud konkreetsele tellijale, kuid tegemist on siiski prototüüpidega. Seetõttu, kui esimese mudeli „Andre“ õmblemise käigus tundus, et kangas on liialt hargnev ja võiks tihedam olla, otsustasin mõned kangad täiendavalt vanutada.

Kõikides mantliproovides olin õmbleja kõrval ja arutasime, kuidas saaks kõige paremini. Enne põhikangast detailide välja lõikamist tegime proovid nn proovikangast, kus sai veel kord modelli seljas detailide asukohad üle vaadata. Igas eelproovis õmbleja kõrval märkusi tehes, valmis lõige, mille põhjal sai mantli põhikangast välja lõigata. Mudel „Andre“ sai valmis 2021. novembris. See andis võimaluse erinevate õmblusvõtete üle järele mõelda ning võimaluse sisse viia muudatusi. Mantli mudelil „Andre“ on õmblused õmmeldud lihtpealistusõmblusi kasutades. Kahe õmbluse vahe on 1,8 cm ning lõikeservad on kanditud sinise kandipaelaga. Villase kanga mitmekordsena õmblemisel tundus, et õmblused on ehk liiga jäigad ning mudelitel „Tõnu“ ja „Urmas“ kasutasin lihtühendusõmblusi, mis on lahku triigitud ning servad kanditud naturaalselt kanga tooni kandipaelaga. Edaspidi on plaanis kasutada siidi kandipaela materjalina, et tagada toote jätkuv eksklusiivsus. Siid on tugev ja üsnagi ilmastikukindel, nagu ka vill, mis teeb sellest ideaalse lisamaterjali. (Tervonen, 2016)

Kollektsiooni loomise algusest võlus mind mõte lasta nõöbid teha metallikunstnikul. Arutades aga reaalselt tellimust nõöptide valmistamiseks selgus, et kuna minu sooviks oli tellida oksüdeeritud nõöbid, siis villase kanga puhul kuluks tume värv liiga kiiresti maha ning metall hakkaks naturaalselt läikima. Seega olin sunnitud otsima alternatiivseid lahendusi. Üks lisavariant oli kasutada keraamilisi nõöpe, mis lisaksid mantlile personaalust. Nõöbid valmistas keraamik Reelika Ilves ning tema kogemus on, et keraamilised nõöbid on vastupidavad. Lõpliku valiku nõöptide osas lasen teha tellijal.

Valget villa toodete jaoks olen saanud Tennovaino OÜ lammastelt, kuid värvilise villa ostsin. Villa hind sõltub lamba tõust ja villaku kvaliteedist ning jäi 2019. aastal vahemikku 2.50 eurot kuni 30 eurot pesemata villa kilost. Kuna värvilisi lambaid isenditena Eestis on vähem, siis peegeldub see värvilise villa hinnas, tõstes villa hinda. Lõnga valmistamise hind kaasaegsete seadmetega poolkamm lõnga tootvas villavabrikus on keskmiselt 25 eurot kilo kohta.

Vähem vanutatud kanga laiuseks (mudelid „Andre“ ja „Tõnu“) on 91 cm ning rohkem vanutatud kanga laiuseks (mudel „Urmas“) on 81 cm. Ühele mantlile kulub kangast keskmiselt 5-6 meetrit, ühe meetri kanga hind jääb 140 euro juurde arvestatuna kanga kudumise materjali, kudumist ning töötlemist. Nööbid, kandid ja riputusaas maksavad sõltuvalt mudelist 30 eurot (keraamilise nööbi hind on 1.50 eurot tükk) ning õmblemine sõltuvalt mudelist 250-350 eurot. Ligikaudne ühe mantli valmistamise hind on kuni 1200 eurot.

Kogu protsess kollektiooni ideest kuni teostuseni on olnud väga põnev. Kangas, millest tooted valmivad on unikaalne, seega ei ole kandmise tulemus kindlalt teada. Uurida, kuidas kohalikust villasest materjalist mantlid kandmisel käituvad võiks olla järgmiseks väljakutseks.

Kokkuvõte

Lõputöö „Lääne-Eesti saarte meeste vatid 19. sajandi keskpaigast 20. sajandi alguseni ja nendest inspireeritud käsitöö kangast mantlite kollektsioon“ koosneb kahest osast: teoreetilisest ja praktilisest. Lõputöö eesmärgiks oli luua etnograafilisest ainekangast inspireeritud kolmest mantlist koosnev rõivakollektsioon.

Lõputöö kirjalik osa koosneb kahest peatükist: esimeses peatükis tutvustasin kirjanduse põhjal lühidalt vattide ajalugu, nende detaile, värve, materjali ja kirjeldasin muuseumides uuritud esemeid. Muuseumis uurisin inspiratsiooniallikaid, tegemist ei ole muuseumiesemete iseseisva teoreetilise uurimusega. Tähelepanu pöörasin kollektsiooni valmistamiseks minu jaoks olulistele detailidele nagu kraed, voldid külgedel ja taskud. Nendele detailidele pöörasin rohkem tähelepanu ka oma kollektsiooni loomisel. Inspiratsiooniallikad olid lisaks ka varasemalt kootud villased kangad, naiste kollektsiooni jaoks. Meeste kollektsiooni kangad on loodud sarnaselt varem minu poolt kootud kangastega, kasutatud on üksnes naturaalse villade toone. Ise kiritelgedel kootud kangastest on võimalik õmmelda kaasaegsed, lihtsad ja praktilised mantlid. Teises peatükis kirjeldasin kollektsiooni valmimisprotsessi: tutvustasin ideed, töö valmimiseks valmistatud materjali ja kollektsiooni valmimiseks tehtud valikuid. Kuna soovin lõputöös käsitletud teemaga jätkata ärina, siis on kulude kohta antud ülevaade suurusjärgudes, mitte esitatud täpse arvestusena.

Lõputöö eesmärgiks oli kavandada kolmest meeste mantlist kollektsioon, mis on kohaliku materjalist, kantavad sügisest kevadeni, ilma voodrita ning praktilised. Püstitatud eesmärk sai täidetud. Lisaks oli minu eesmärk näidata tänapäevasele inimesele rõivaesemete ajatust, panna kandjat mõtlema tema riideeseme taustale ning seeläbi suunata teda mõtlema vastutustundliku moe peale.

Lõputöö tegemisel sain juurde palju infot lambavilla kohta ning julgust, et tegemist on teemaga, mis paelub paljusid ning mõistsin, et Eesti etnograafilisele ainesele võib tugineda moodsa rõivakollektsiooni loomisel. Töö valmimisel sain kinnitust, et hea meeskonnatöö on väga oluline, vältimaks disaineesemete liialt käsitööanduslikuks muutumise. Õppisin tegema olulisi valikuid kollektsiooni kavandamisel, materjalide valmistamisel ja töövõtete planeerimise ning kasutamise osas.

Olen tänulik ja tänan abi eest oma innustavaid ja pühendunud juhendajaid Astri Kaljust ja Diana Tuulikut, kes oskasid mind õigel rajal hoida ning toetasid konstruktiivsete märkustega.

Kasutatud allikad

1. Belitser, V., Habicht, T., Moora, A., Moora, H., Rebane, M., & Trees, L. (1957). *Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
2. Cooklin, G. (2006). *Introduction to Clothing Manufacture*. Wiley-Blackwell.
3. Crompton, C. (2008). *Kuduja piibel*. Sinisukk.
4. Eesti Rahva Muuseum. (2019).
5. Hu, J. (2008). *Fabric Testing*. Woodhead Publishing.
6. Joala, L. (2017). Kodukootud kangaid väärindades. Robert Natus'e auruwärwimise wabrik Viljandis aastatel 1883–1941. rmt: *Studia Vernacula* 8/2017. *Käekirjad. Leivanumber*. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakond.
7. Juusu, M. (30. Aprill 2020. a.). *Kaseiin*. Allikas: Piimandusmuuseum: <https://piimandusmuuseum.ee/kaseiin>
8. Kaarma, M., & Voolmaa, A. (1981). *Eesti rahvarõivad*.
9. Kabun, K. (2022). *Arhailiselt high-tech. Lambavilla teadmistepõhine rakendamine*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia tekstiiliosakond.
10. Kadolph, S. J. (2007). *Quality Assurance for Textiles and Apparel*. Fairchild Books.
11. Kaljus, A. (2022). E-maili vahetus.
12. Kincade, D. H. (2007). *Sewn Product Quality: A Management Perspective*. Pearson.
13. Korol, K. (17. Märts 2015. a.). *Konserveerimine*. Allikas: Eesti Rahva Muuseumi ajaveeb: <https://blog.erm.ee/?p=6044>
14. Kurrik, H. (1938). *Eesti Rahvarõivad+muustrilehed*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
15. Lindjärv, Ü. (22. Mai 2019. a.). *Piirissaarel*. Allikas: Vana-Olevi: <https://vanaolevi.wordpress.com/>
16. Manninen, I. (2009). *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
17. Melanie Kaarma, A. V. (1981). *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.
18. Mälksoo, L. (1973). *Kangakudumine*. Valgus.
19. *Otsing*. (03. Mai 2022. a.). Allikas: Eesti Muuseumide Veebivärv: muis.ee/search
20. Piiri, R. (2007). *Eesti talurahva ülerõivas 19. sajandil*. Eesti Rahva Muuseum.
21. Raamat, K. (2018). Eestirootsi meeste rõivastus 19.-20.sajandil. Nulljäägiliste lõigetega ülerõivaste kollektsioon. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Rahvusliku käsitöö osakond. Allikas: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/60430>

22. Rannamäe, E. (2017). Kolm tuhat aastat lambaid Eestis: zooarheoloogiline leiuvaines ja emaliinide geneetiline mitmekesisus. rmt: T. Tannberg, B. Melts, P. Õunapuu, A. Andresen, T. Rosenberg, H. Valk, . . . T. Pae, *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2016* (lk 7-29). Tartu: Õpetatud Eesti Selts.
23. Roos, J., & Luhamaa, L. (2012). *Villast lõngani*. Eesti käsitöö.
24. Scully, T. (8. Mai 2020. a.). *Wool gathering for carbon sequestering*. Allikas: Country Folks: <https://countryfolks.com/wool-gathering-for-carbon-sequestering/>
25. Sohn, M. a. (2019). *Fundamentals menswear*.
26. Tatrik, E. (2022). Lääne-Eesti saarte meeste ülerõivastest inspireeritud mantlite kollektsioon telgedel kootud kangastest. Tallinn: Tallinna Tehnikakõrgkool .
27. Tervonen, A. (2016). *Kangad*. Argo Kirjastus.
28. Vähi, K. (2012). Ruhnu meeste rõivastus 20. sajandi I poolel. Rõivad jaala kaptenile. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Rahvusliku käsitöö osakond. Allikas: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/25792>
29. Ärmpalu-Idvand, A. (03. 05 2022. a.). *Kihnu Maalambast*. Allikas: Kihnu maalammas: <http://www.kihnumaalammas.eu/Kihnu-Maalambast>

Lisad

Foto 20 Mudel "Andre" tasku detail (foto autor: Elen Tatrik)

Foto 21 Mudel "Andre" detail (foto autor: Elen Tatrik)

Foto 21 Mudel „Andre“ detail (foto autor: Elen Tatrik)

Foto 22 Mudel "Andre" valmis mantel (foto autor: Johanna Saar-Sassor)

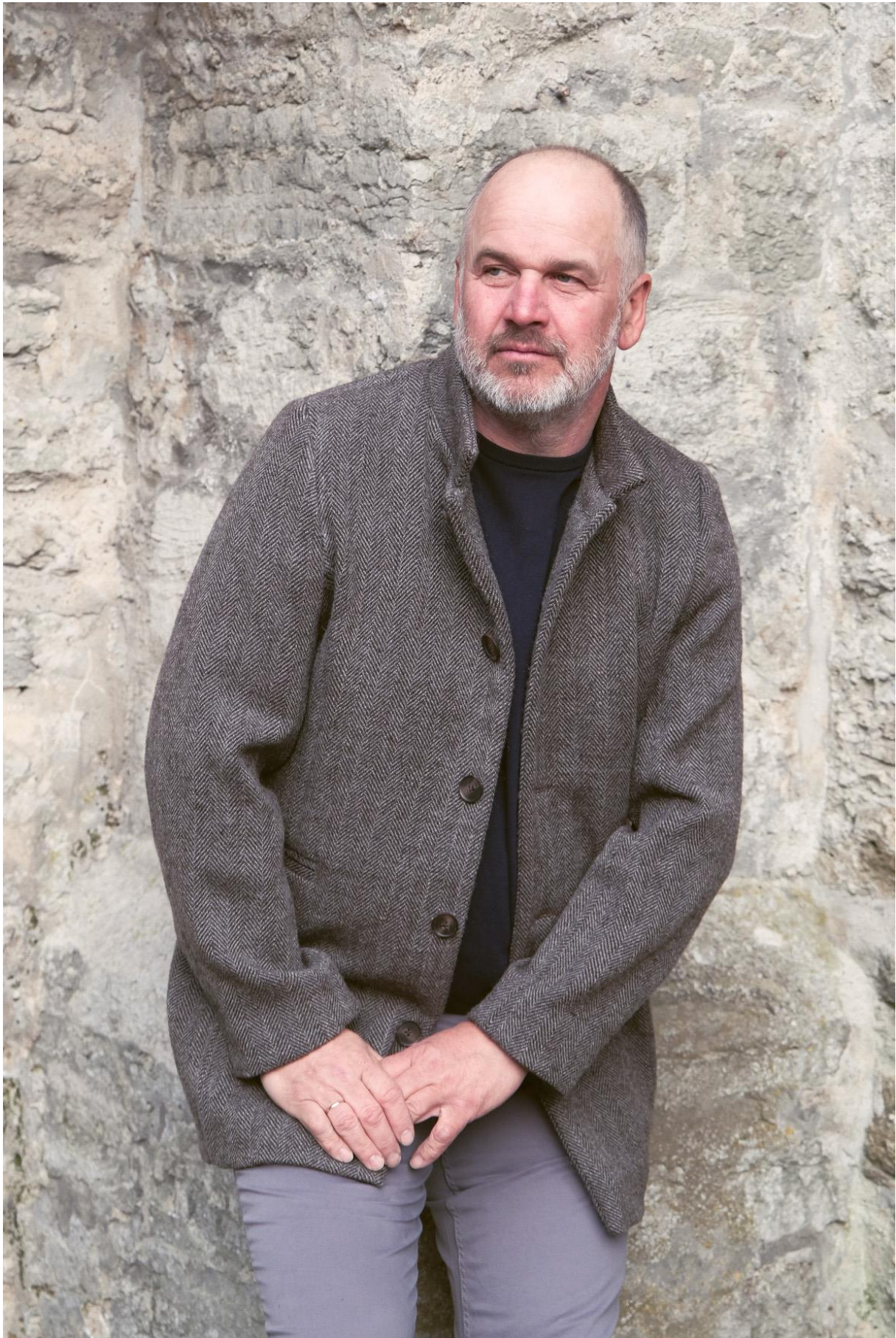

Foto 23 Mudel "Tõnu" valmis mantel (foto autor: Johanna Saar-Sassor)

Foto 24 Mudel "Urmas" valmis mantel (foto autor: Johanna Saar-Sassor)

Summary

Current thesis on “A collection of hand-loomed woollen coats inspired by West-Estonian men’s coats from 19th century middle to 20th century beginning” consists of two parts: theoretical and practical. The main goal was to bring to life ethnographical clothes collection of three coats.

The written part consists of two main chapters. In the first chapter, I introduced shortly coat history, their details, colours, and material based on literature research, as well as described objects observed at the museum. It is not theoretical research, but the idea was to gain inspiration from the museum objects. I gathered information on important details for me, such as collar, folds on the side and pockets, as I paid more attention to these details during the practical work as well. I was also inspired by previously hand-loomed fabric for women’s collection. Men collection’s fabrics are made similarly as to the ones before – using natural toning. The second chapter describes making of the collection: introduction of the idea, material and choices for the collection. As I wish to continue with a business, the cost calculations are relatively approximate.

The coats are designed to be worn from autumn to spring, are without lining and practical. My goal was to show a modern person agelessness of clothes, make them think of clothes’ background and sustainable fashion.

During the writing process, I gained a lot of knowledge on lamb wool and courage this is a subject that interests many. I realised based on Estonian ethnographic subject it is possible to make modern clothes collection. As well as, good teamwork is important to deliver high quality pieces.

I am grateful and thank my supervisors Astri Kaljus and Diana Tuulik, who kept me on the right track and supported with constructive feedback.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Taive Peedosaar

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “ Lääne-Eesti saarte meeste vatid 19. sajandi II pool – 20. sajandi I veerand ja nendest inspireeritud käsitöö kangast mantlite kollektsioon”, mille juhendajad on Astri Kaljus MA, Diana Tuulik MA, MBA reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas l isada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks teha Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost eesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Viljandis, 16.05.2022